

УДК: 37.013.2

Dilnoza QUVATOVA,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi
E-mail: Quvatovadilnoza@gmail.com

Filologiya fanlari doktori, professor X.Narxodjayeva taqrizi asosida

THEORETICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF LOGICAL AND REASONING THINKING ACTIVITY IN STUDENTS

Annotation

The article examines ways to enhance the creative thinking abilities of primary school students through the development of their logical reasoning. Each concept plays an important role in improving human thinking skills, as it enables individuals to understand complex situations, draw objective conclusions, and make evidence-based decisions. The article also discusses the types and content of various activities conducted in primary school education.

Key words: Primary school, interactive method, mathematics, reading, writing, grammar, rule, approach, educational institutions, research, scholar, thinking, skills.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ ЛОГИКО-УМОЗАКЛЮЧАТЕЛЬНОЙ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация

В статье рассматриваются пути повышения творческих способностей учащихся начальных классов через развитие их логического мышления. При этом каждая концепция играет важную роль в формировании мыслительных способностей человека, так как именно с их помощью человек может понимать сложные ситуации, делать объективные выводы и принимать решения, основанные на доказательствах. В статье также освещаются виды и содержание различных занятий в начальных классах.

Ключевые слова: Начальные классы, интерактивный метод, математика, чтение, письмо, грамматика, правило, подход, учебные заведения, исследования, ученый, мышление, навыки.

O'QUVCHILARDA MANTIQUIY-MUHOKAMAVIY FIKRLASH FAOLIYAT TUSHUNCHASINING NAZARIY TAHLILI

Annotatsiya

Maqolada biz boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlashini o'stirish orqali ijodiy fikrlashqobiliyatini oshirish yo'llarini ko'rib chiqamiz. Bu asnoda Har bir tushuncha inson fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi, chunki ular yordamida inson murakkab vaziyatlarni tushunish, xolisona xulosalar chiqarish va dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladi boshlang'ich sinflarda turli mashg'ulotlari turi va mazmuni haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich, interfaol metod, matematik, o'qish, yozish, grammatika, qoida, yondashuv, o'quv muassasalar, tadqiqotlar, olim, fikrlash, malaka.

Kirish. Mantiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantirishda pedagogik shart-sharoitlarning yaratilishi o'quvchilarning tafakkur faoliyatini faollashtirish, muammolarni hal qilish, tahlil qilish va xulosalar chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Chunki mantiqiy fikrlash inson tafakkurining eng yuqori shakllaridan biri bo'lib, u nafaqat bilimlarni o'zlashtirish, balki mavjud bilimlar asosida yangi g'oyalarni ilgari surish, dalillarni tahlil etish va xulosalarni asoslash imkonini beradi.

Ta'lim jarayonida bu qobiliyatni shakllantirish uchun o'qituvchi tomonidan yaratiladigan pedagogik muhit, ta'lim metodlari, interfaol yondashuvlar va o'quvchilarning faolligini qo'llab-quvvatlovchi strategiyalar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ayniqsa, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undovchi topshiriqlar, muammoli vaziyatlar, ijodiy mashg'ulotlar va muloqot asosidagi o'qitish usullari orqali ularning tafakkur faoliyati tizimli rivojlanadi. Zamonaviy ta'lim nazariyasida mantiqiy fikrlashni shakllantirish shunchaki bilim berish jarayoni emas, balki o'quvchini mustaqil izlanishga, tahliliy va ijodiy fikrlashga yo'naltirish jarayoni sifatida talqin etiladi. Shu boisdan ham, o'qituvchi faqat tayyor bilim manbai emas, balki o'quvchilarning fikrlash jarayonini boshqaruvchi, yo'naltiruvchi va motivatsion rol o'ynovchi shaxs sifatida qaraladi. Bunday yondashuv, bir tomondan, o'quvchilarda

muammoni aniqlash va hal qilish ko'nikmalarini, boshqa tomondan, tahliliy fikrlash, dalillarga asoslangan qaror qabul qilish va xulosalar malakalarini shakllantiradi. Natijada o'quvchi o'z fikrini asoslab ifodalash, mustaqil qaror qabul qilish va o'z nuqtai nazarini himoya qilishga o'rganadi. Demak, mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, o'quvchilarning faqat intellektual salohiyatini oshirish emas, balki ularning shaxsiy o'sishi, tafakkur madaniyati va ijodiy imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiluvchi kompleks pedagogik jarayondir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mantiqiy fikrlash – dalillar va faktlarga asoslangan holda, tahliliy va tizimli fikr yuritish qobiliyatidir. Bu qobiliyat insonlarga muammolarni hal qilish, mustaqil qaror qabul qilish va murakkab masalalarni tushunish imkonini beradi [1].

O'qituvchilarning pedagogik yondashuvi, ta'lim berish metodlari, professional kompetensiyalari va zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish bu jarayonda hal qiluvchi omillar hisoblanadi. O'quv muassasalarida mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun turli xil o'quv materiallari va resurslardan foydalanish talab etiladi. Bular orasida matematik masalalar, logik topishmoqlar, mantiqiy ketma-ketliklar, diagrammalar va jadvallar, shuningdek, interaktiv o'yinlar va simulyatsiyalar kabi turli xil shakldagi materiallar mavjud.

Smith va Jones tadqiqotlariga ko'ra, o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish jarayonida o'qituvchining pedagogik yondashuvi, ta'lim metodlari va o'quv muhiti hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi [2]. Bu omillar nafaqat o'quv jarayonining tashkiliy jihatini, balki o'quvchilarning fikrlashga bo'lgan ichki motivatsiyasini ham belgilaydi. Ayniqsa, o'qituvchi tomonidan o'quvchilarni faol fikrlashga undovchi savollar berish, ularni tahliliy izlanishga yo'naltirish, o'z fikrini asoslab bayon etishga o'rgatish kabi metodik yondashuvlar mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Shuningdek, Smith va Jones ta'kidlaganidek, o'quvchilarni muammoli vaziyatlarni hal etishga jalb etish ularida sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'qituvchining vazifasi bu jarayonda tayyor javobni berish emas, balki o'quvchini mustaqil fikr yuritishga, dalil asosida qaror qabul qilishga yo'naltirishdir.

Shu bilan birga, ta'lim muhiti ham katta rol o'ynaydi. Erkin fikrlashni qo'llab-quvvatlovchi, xatoga ijodiy yondashishga imkon beruvchi sinf muhiti o'quvchilarning tafakkur faoliyatini faollashtiradi. Agar o'quvchi o'z fikrini bildirishdan cho'chimasa, tanqidiy fikrlashni o'rganishga imkon topadi. Bu esa mantiqiy va ijodiy tafakkurning uyg'un rivojlanishiga olib keladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Bolalarda mantiqiy fikrlashning asoslarini 2,5-3 yoshdan boshlash kerak. Bu yoshda ular oddiygina bolalar bilan o'ynashadi, ularga asosiy vazifalarni taklif qilishadi. 3-4 yoshli bolalarda mantiqiy fikrlashni o'rgatish kublar, boshqotirmalar va qurilish to'plamlarini yig'ishni o'z ichiga oladi. Bolalar katta qismlardan iborat yorqin, qiziqarli rasmlarni, uylar va ko'priklar qurishni yaxshi ko'radilar. Bu yoshda bolalar allaqachon oddiy topishmoqlar va jumboqlarni hal qila oladilar. Asta-sekin, vazifalar murakkablashadi, jumboq va konstruksiya to'plamlari elementlari kichikroq bo'ladi va tavsiya etilgan yig'ish sxemalari yanada qiyinroq bo'ladi. Bolalarda mantiqiy fikrlash xususiyatlarini o'rganish sohasidagi ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, birinchi sinfda allaqachon bu soha doimiy ravishda takomillashtirilishi kerak: maktab o'quvchilari uchun matnning ma'nosini tushunish va asosli tushuntirish olish muhimdir. Biroq, birinchi sinfda, bola juda katta miqdordagi ma'lumotlarga duch keladi va shu qadar katta intellektual, hissiy va jismoniy stressga duchor bo'ladiki, qo'shimcha darslarni, shu jumladan mantiqni jadvalga kiritib bo'lmaydi. Shuning uchun uni erta, 4-5 yoshda rivojlantirishni boshlash kerak. Bu yoshda bolalar allaqachon taqqoslash, tahlil qilish va tasniflash imkoniyatiga ega [3].

O'quvchilarni o'qish va grammatika darslari orqali badiiy, ilmiy-ommabop va boshqa adabiyotlar na'munasi bilan tanishtirish, ularida badiiy asarni idrok etish ko'nikmasini hosil qilish kabi vazifalarning hammasini boshlang'ich sinflarda ona tili predmeti hal etadi va boshlang'ich sinflar ona tili dasturida aks etadi. Mantiqiy fikrlash esa, unga hamohang rivojlanib boradi. Mantiqiy fikrlashning pedagogik tomonlarini o'rganish o'quvchilar mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiruvchi mashg'ulotlarning tashkil qilish shakllari, metodlari, vositalari, omillari va shart-sharoitlarini ishlab chiqish va tajribalar asosida ularning samaradorligini baholashdan iborat bo'ladi. Ko'plab tadqiqotchilar ta'kidlashadiki, maktabdagi ta'limning eng asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda mantiqiy amallarni bajarish bo'yicha yetarli darajadagi ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularni turli mantiqiy fikrlash usullariga o'rgatish, mantiqiy bilimlar bilan qurollantirish, olgan bilimlarini o'quv va amaliy faoliyatlarda maqsadli qo'llashga o'rgatishdan iborat. Boshlang'ich sinf o'quvchilari tomonidan mantiqiy bilim va usullarni o'zlashtirish masalasi V.S. Ablova, Y.L. va T.K. Kamolova va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida o'rganilgan. Mazkur olimlarning tadqiqotlarida

boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishning to'g'ri tashkil qilinishi natijasida bolalar mantiqiy fikrlash bo'yicha ko'nikma va malakalarini (hususan, sinflarga ajratish, umumlashtirish, o'z xulosalarini yetarli argumentlar bilan asoslash va h.k.) juda ham tez egallaydilar. Shu bilan birga pedagogika nazariyasida bunday ta'lim jarayonini qanday qurish masalasida yagona qarashlar mavjud emas. Bir qator olimlar (V.G. Beylinson, N.N. Pospelov, M.N. Skatkin) mantiqiy usullar fan mazmuniga yashiringan va o'quvchilar fan bo'yicha ta'lim olish jarayonida, berilgan obrazlar asosida to'g'ridan-to'g'ri mantiqiy fikrlashga o'rganadilar deb hisoblashadi. Bu savolga boshqacha yondashuvda (Yu.I. Vering, N.I. Lifintseva, V.S. Nurgaliyev, V.F. Palamarchuk) o'quv fanlarini o'rganish orqali mantiqiy fikrlashga o'rganishning samaradorligi kam bo'ladi, bunday usul mantiqiy fikrlashning hamma usullarini o'rganish uchun yetarli emas, shuning uchun mantiq ilmi ga bag'ishlangan alohida o'quv fanlarini joriy qilish kerak deb hisoblashadi.

Tahlil va natijalar. Mantiqiy fikrlashning asosiy tushunchalari insonni murakkab masalalarni chuqurroq tushunishga, xolisona xulosalar chiqarishga va aniqlik qabul qilishga o'rgatadi. Ushbu qobiliyatlarni rivojlantirish orqali inson hayotda yuzaga keladigan murakkab vaziyatlarni samarali tarzda boshqarish, to'g'ri qaror qabul qilish va turli fikrlarga ochiq bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladi. Tahlil qilish, xulosa chiqarish, dalillarni baholash, refleksiya va tanqidiy yondashuv kabi jarayonlar insonni mantiqiy va xolis fikrlovchi shaxs sifatida shakllantiradi. Maqolada ko'rib chiqilgan mantiqiy fikrlash tushunchalari insonga murakkab muammolarni tizimli ravishda hal qilish, dalillarni mustaqil baholash va xatolarni tan olish orqali doimiy o'sish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, odamning ijodiy va analitik salohiyatini oshirish bilan birga, uni o'z sohasida muvaffaqiyatga erishishga tayyorlaydi. Shunday qilib, mantiqiy fikrlash tushunchalari va ularga asoslangan yondashuvlar insonning bilim va ko'nikmalarini mustahkamlab, uning kundalik va kasbiy hayotda samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kichik maktab yoshi mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish bolalarda yaxshi tanish bo'lgan tevarak atrofdagi predmet va hodisalarning asosiy hossalari yordamida tashkil qilinadigan maqsadga yo'naltirilgan ta'lim jarayoni ta'sirida yaxshi samara berishi bilan xarakterlanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'ziga hosligi, bilishga qaratilgan faolligidir. Maktabga ilk marta kelgan kichik yoshdagi bolalar ilmiy bilishning asosi hisoblangan elementar umumiy bog'lanish, aloqa, munosabatlar va qonuniyatlarini tushunishadi. Shuning uchun boshlang'ich maktabning bolalarga ta'lim berishdagi asosiy vazifalaridan biri, bolalarda borliq olam haqidagi tasavvurlarini shakllantirish va iloji boricha to'ldirishdan iborat. Bu jarayonda bolalarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Boshlang'ich maktabga endigina bilim olish uchun kelgan boladagi qiziqishlar natijasida bilim olishga intilish kuchayadi, tajribalar o'tkazishga ishtiyoq hissi rivojlanadi.

O'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda ularni faol tafakkurga yo'naltiruvchi usullar muhim o'rin tutadi. Xususan, o'quvchilarni fikrlashga undovchi savollar berish, muammoli vaziyatlarni hal etish jarayonida ularni metodik jihatdan qo'llab-quvvatlash va mustaqil fikrlashni rag'batlantirish o'qituvchi faoliyatining asosiy komponentlaridan biri sifatida qaraladi. Anderson va White o'z tadqiqotlarida o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalari o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni shakllantirishda hal qiluvchi omil ekanini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, "o'qituvchilar o'quvchilarning tahlil qilish, sintez qilish va muammoni hal etish kabi mantiqiy faoliyat turlarini faollashtiruvchi ta'lim strategiyalarini qo'llay

olishlari zarur”, bu esa o‘quvchilarning tafakkur jarayonini izchil va samarali rivojlantirish imkonini beradi [4]. Shu bilan bir qatorda, o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini shakllantirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish masalasi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Martinez va Hernandez (2019) olib borgan tadqiqotlarda ta’kidlanishicha, “interaktiv ta’lim vositalari va raqamli dasturiy ta’minotlar o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtiruvchi samarali vositalar bo‘lib, ular o‘rganish jarayonini qiziqarli, dinamik va natijador qiladi” [5].

Demak, ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish, faqat bilim berish emas, balki o‘quvchini intellektual faol subyekt sifatida shakllantirishga qaratilgan kompleks jarayondir.

Xulosa. Maqolada ko‘rib chiqilgan mantiqiy fikrlash tushunchalari insonga murakkab muammolarni tizimli ravishda hal qilish, dalillarni mustaqil baholash va xatolarni tan olish orqali doimiy o‘shish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, odamning ijodiy va analitik salohiyatini oshirish bilan birga, uni o‘z sohasida muvaffaqiyatga erishishga tayyorlaydi. Shunday qilib, mantiqiy fikrlash tushunchalari va ularga asoslangan yondashuvlar insonning bilim va ko‘nikmalarini mustahkamlab, uning kundalik va kasbiy hayotda samaradorligini oshirishga xizmat qiladi va bu bolaning aqliy yetuk rivojlanishiga yordam beradi.

ADABIYOTLAR

1. <https://proza.uz/posts/oquvchilarning-mantiqiy-fikrlash-qobiliyatini-rivojlantirish-usullari-qbZsWpbdU6BMHFDsCzAEA>
2. Smith, J., & Jones, A. Developing Logical and Creative Thinking in Primary Education: Pedagogical Approaches and Methods. London: Routledge, 2020.
3. <https://proza.uz/posts/bolada-mantiqiy-fikrlashni-qanday-rivojlantirish-mumkin-qC5CnievXUWcxFwSRnoWPw>
4. Anderson, P., White, K. Teachers’ Professional Competencies and the Development of Logical Thinking in Primary Education. New York: Springer, 2018.
5. Martinez, R., Hernandez, L. Interactive Learning Technologies and Logical Reasoning Skills among Students. Journal of Educational Innovation, 12(3), 2019. –P. 45–59.
6. Mamatqulova R. Interfaol usul: bahs-munozara. Xalq ta’limi. 2004.1-son. –26-39 b.
7. Mavlonova.R., Vohidova N., Rahmonqulova N. Pedagogika nazariyasi va tarixi. - T.: “Fan va texnologiya”, 2010. 272-276 b.